

EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIEHEN KANSLIA

PÖYTÄKIRJA

22.1.2024

EOAK/8012/2023

TARKASTUS: PRESIDENTINVAALIEN LAITOSÄÄNESTYSPAIKAT 2024

Tarkastuskohde

Ennalta ilmoittamattomat tarkastukset presidentinvaalin neljässä eri laitosäänestyspaikassa Mäntsälässä, Sipoossa ja Keravalla.

Tarkastusajankohta

Keskiviikko 17.1.2024

Osallistajat oikeusasiamiehen kansliasta

Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha-Pekka Konttinen
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Päivi Lahtinen
Notaari Sanna-Kaisa Frantti

Osallistajat tarkastuskohteesta

Vaalitoimikuntien jäsenet sekä laitosten henkilökuntaa

Tarkastuksen tyyppi

OPCAT, CRPD, Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä 5 §

1 YLEISTÄ

Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin määräsi kolme oikeusasiamiehen kanslian virkamiestä suorittamaan tarkastuksia presidentinvaalin 2024 laitosäänestyspaikoissa.

Ennen tarkastusta seitsemältä Etelä-Suomen kunnalta pyydettiin tietoja laitosäänestyspaikoista ja -aikatauluista. Lisäksi hyvinvointialueilta pyydettiin tietoja niiden alueella sijaitsevista julkisista sosiaalihuollon ympärivuorokautista palveluasumista tarjoavista yksiköistä.

Etelä-Suomen aluehallintovirastolta pyydettiin tiedot kunnissa sijaitsevista yksityisistä ympärivuorokautisen palveluasumisen yksiköistä.

Tarkastukset tehtiin ennalta ilmoittamatta satunnaisesti valittuihin neljään laitosaänestyskohteeseen.

Laitosaänestyspaikkojen tarkastusten tavoitteena oli selvittää äänestysjärjestelyjen ja -tapahtuman toimivuutta sekä vaalisalaisuuden turvaamista sosiaalihuollon toimintayksiköissä. Erityisesti äänestystapahtuman sujuvuutta arvioitiin yksiköissä hoidossa olevien ja asuvien henkilöiden oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

Eduskunnan oikeusasiamies on osa YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen (CRPD) 33 artiklan 2 kohdan mukaista kansallista rakennetta, jonka tehtävänä on edistää, suojella ja seurata vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista. Vammaissopimusta sovelletaan myös esimerkiksi muistisairaisiin henkilöihin. YK:n vammaissopimuksen 29 artiklassa taataan vammaisille henkilöille yhdenvertaiset oikeudet osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään.

Eduskunnan oikeusasiamies on nimetty YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan (OPCAT) tarkoittamaksi kansalliseksi valvontaelimeksi. Tässä tehtävässä oikeusasiamies tekee tarkastuksia esimerkiksi erilaisiin laitoksiin, hoitopaikkoihin tai asumisyksiköihin.

2 TARKASTUSHAVAINNOT

2.1 Mäntsälän kunta (vaalitoimikunta), Kivistöntien palvelutalo

Mäntsälän kunnalta ennakolta saadun tiedon mukaan laitosaänestys oli tarkoitus järjestää 17.1.2024 klo 9.00–9.45 Mäntsälän palvelukotiyhdistys ry:n Kivistöntien palvelutalossa (Kivistöntie 13, Mäntsälä). Tarkastus tehtiin edellä todettuna päivänä klo 8.45 alkaen.

Palveluntuottajan verkkosivujen mukaan toimintayksikkö on tarkoitettu Keski-Uudenmaan hyvinvointialueen (Keusote) alueella asuville ikäihmisille sekä vammaisille henkilöille. Palvelutalossa järjestetään ikäihmisten ja vammaisten henkilöiden palveluasumista, tehostettua palveluasumista sekä ryhmäkotiasumista muistisairauksia sairastaville henkilöille. Muistisairaiden hoitoon erikoistunut 12-paikkainen ryhmäkoti tarjoaa turvallista, kodinomaista ja arjessa selviytymistä tukevaa asumista.

Saadun tiedon mukaan tarkastushetkellä palvelutalossa oli yhteensä 50 asukasta, joista kolmen palveluasuminen oli järjestetty vammaispalvelulain perusteella. Pääsääntöisesti asukkaat olivat mäntsäläläisiä. Muut asukkaat (n. 5 henkilöä) olivat muista Keusoten alueen kunnista.

Laitosäänestyksessä äänioikeuttaan käytti 15 henkilöä.

Toimintayksikön henkilökunnan mukaan kunnan vaaliviranomaiset olivat etukäteen selvittäneet laitosäänestysajankohdan sopivuuden. Yksikön henkilökunnalta saadun tiedon mukaan asukkaita oli eri yhteyksissä muistutettu laitosäänestyksen järjestämisestä. Yksikön johto oli myös opastanut henkilökuntaa laitosäänestyksen käytännöistä ja esimerkiksi äänestäjän avustajana toimimisesta. Henkilökunta piti äänestystapahtumaa tervetulleena ja hyvänä viriketoimintana.

Vaalitoimikunnan puheenjohtajan mukaan kunnan keskusvaalilautakunnan sihteeri on kiertänyt etukäteen kaikki laitosäänestyskohteet ja hän on jakanut vaaliaineistot (laitosäänestystiedote ja -aikataulu sekä ehdokaslistat) toimintayksiköihin. Vaalitoimikunnan puheenjohtaja oli tehnyt aikataulun laitosäänestyskohteisiin.

Tarkastuksen toimittajien huomio kiinnittyi siihen, että vaalitoimikunnassa oli läsnä vain kaksi jäsentä (puheenjohtaja ja yksi jäsen).

Tarkastuksen toimittajat pitivät äänestyspaikan sijoittelua ongelmallisena. Havaintojen mukaan äänestyspaikan takaviistossa olevasta ovesta, josta tultiin sisään äänestystilaan, oli suora näköyhteys äänestyspaikalle. Takaapäin pystyi ainakin äänestäjän tietämättä havainnoimaan, kun äänestäjä tarkasteli ehdokaslistaa. Tilanteesta ja äänestäjän toimintakyvystä riippuen suora näköyhteys voi olla mahdollinen myös pöydälle, jossa äänestysmerkintä tehtiin äänestyslippuun. Tarkastuksen toimittajien käsityksen mukaan äänestyspaikan epäonnistunut sijoittelu saattoi jossain tilanteessa vaarantaa vaalisalaisuuden säilymistä.

Kuva 1. Suora näköyhteys ovelta äänestyspaikalle

Vaalitoimikunnalta meni koko äänestykseen varattu 45 minuutin aika äänestyksen toteuttamiseen, kun äänestäjiä oli yhteensä 15. Vaalitoimikunnan puheenjohtaja kertoi, että he olisivat tarvittaessa voineet jäädä pidemmäksi ajaksi, jos äänestäjiä olisi ollut enemmän. Vaalitoimikunnan puheenjohtajan kertoman mukaan päivän kaikkiin äänestyskohteisiin aikataulu oli ilmoitettu suuntaa antavana, jotta äänestys voidaan joka paikassa suorittaa loppuun asti.

Palvelutalossa osalla äänestäjistä oli mukanaan äänestäjälle kotiin lähetetty ilmoituskortti, jota voidaan käyttää lähetekirjeenä, mutta monien kohdalla lähetekirje jouduttiin täyttämään erikseen käsin. Tarkastuksella kiinnitettiin huomiota siihen, että vaalitoimikunnalta meni paljon aikaa lähetekirjeiden täyttämiseen. Tarkastuksen toimittajat eivät havainneet, tarjottiinko äänestäjille itselleen mahdollisuutta täyttää lähetekirje, kuten oikeusministeriön vaaliohjeessa 3 ensisijaisesti ohjataan. Sen sijaan tarkastuksen toimittajat saattoivat todeta, että usean äänestäjän tosiasiallinen kyky kirjoittaa oli alentunut ja lähetekirjelomakkeen täyttäminen olisi voinut olla heille hankalaa. Osan äänestäjien kohdalla vaalitoimikunta pyysi laitoksen henkilökunnalta apua äänestäjän osoitteen ja henkilötunnuksen selvittämiseksi, jos äänestäjä ei pystynyt niitä itse ilmaisemaan selkeästi. Oikeusministeriön vaaliohjeen 3 mukaan lähetekirjelomakkeeseen täytetään äänestäjän täydellinen nimi ja henkilötunnus tai jos se ei ole tiedossa syntymäaika ja nykyinen osoite. Tarkastuksen toimittajille syntyi käsitys, että lähetekirjelomakkeisiin kirjoitettiin jokaisen äänestäjän kohdalla ainakin kotiosoite.

Palvelutalon henkilökunnan mukaan kaikki asukkaat olivat sellaisessa kunnossa, että heidät oli mahdollista saattaa äänestyspaikkana toimivaan päiväsaliiin. Henkilökunnan mukaan ilmoituksia äänestyksestä oli jaettu ilmoitustauluille eri puolille rakennusta ja henkilökunta oli muistutellut asukkaita äänestysmahdollisuudesta. Vaalitoimikunta tiedusteli henkilökunnalta, ovatko kaikki halukkaat päässeet äänestämään ennen kuin poistuivat palvelutalosta. Äänestysmahallisuuden selvittäminen ja sen varmistaminen, että halukkaat ovat päässeet äänestämään, jäi tosiasiasa palvelutalon henkilökunnan varaan.

2.2 Mäntsälän kunta (vaalitoimikunta), Mäntsälän terveyskeskuksen vuodeosasto

Mäntsälän kunnalta ennakolta saatujen tietojen mukaan laitosäänestys oli tarkoitus järjestää 17.1.2024 klo 9.50–10.30 Keski-Uudenmaan hyvinvointialueen Mäntsälän terveyskeskuksen vuodeosastolla (Kivistöntie 14, Mäntsälä). Tarkastus tehtiin edellä todettuna päivänä klo 9.50 alkaen.

Keski-Uudenmaan hyvinvointialueen verkkosivuilla olevan tiedon mukaan terveyskeskuksen akuuttiosastolla saa ympärivuorokautista sairaalahoitoa. Akuuttiosastojen huoneet ovat yhden tai kahden hengen potilashuoneita. Osa potilashuoneista on eristyshuoneita, joissa voidaan hoitaa turvallisesti mm. erilaisista bakteeri- ja virusinfektioista kärsiviä potilaita.

Tarkastuksella saadun tiedon mukaan kaikki potilaat olivat suomenkielisiä. Potilaat olivat usean eri kunnan asukkaita. Henkilökunnan mukaan yksikössä oli 36 potilaspaikkaa. Laitosäänestyksessä äänioikeuttaan käytti seitsemän henkilöä.

Sama vaalitoimikunta siirtyi Kivistöntien palvelutalosta suorittamaan laitosäänestyksen Mäntsälän terveyskeskuksen vuodeosastolla. Vaalitoimikunnassa oli terveyskeskuksen vuodeosastolla edelleen läsnä vain kaksi jäsentä. Tarkastuksen toimittajat kertoivat vaalitoimikunnan puheenjohtajalle, että vaalilain 16 §:n mukaan vaalitoimikunta on päätösvaltainen kolmijäsenisenä ja että oikeusministeriön vaaliohjeen 3 mukaan vaalitoimikunnan on oltava päätösvaltainen ottaessaan vastaan äänestyksiä. Tämän jälkeen vaalitoimikunnan puheenjohtaja soitti puhelun ja kertoi, että iltapäivän laitosäänestyskohteissa vaalitoimikunnassa tulee olemaan läsnä kolme jäsentä. Puheenjohtajan mukaan kolmatta jäsentä ei ollut mahdollista saada heti vielä terveyskeskuksen vuodeosaston äänestykseen.

Äänestyspaikka oli vuodeosaston päiväsalissa, joka oli tähän tarkoitukseen riittävän tilava ja äänestyshetkellä rauhallinen. Äänestyspaikka oli sijoitettu ongelmallisesti pöydän päähän siten, että äänestäjän takaa oli mahdollista kulkea ja äänestystilaan saapuvilla oli suora näköyhteys äänestyspaikkaan. Takaapäin ja sivusta oli mahdollista havainnoida, kun äänestäjä tarkasteli ehdokaslistaa ja teki merkinnän äänestyslippuun. Tarkastuksen toimittajien käsityksen mukaan äänestyspaikan epäonnistunut sijoittelu saattoi jossain tilanteessa vaarantaa vaalisalaisuuden säilymistä.

Kuva 2. Suora näköyhteys käytävältä äänestyspaikalle

Terveyskeskuksen hoitohenkilökunta toi erään äänestäjän paikalle sairaalasängyssä. Äänestäjälle annettiin kirjoituslupa, jotta hän pystyi tekemään äänestysmerkinnän. Hänen kohdallaan vaalisalaisuuden säilymiseen ei kiinnitetty huomiota, vaan usealla samassa huoneessa läsnä olleella henkilöllä oli mahdollista seurata vierestä, kun äänestäjä teki merkinnän äänestyslippuun. Hoitohenkilökunnan ja vaalitoimikunnan mukaan äänestys olisi voitu järjestää myös potilashuoneessa. Tarkastuksen toimittajille ei käynyt ilmi, minkä vuoksi kyseisen henkilön äänestystä ei tässä tapauksessa järjestetty potilashuoneessa.

Eräs äänestäjä teki merkinnän äänestyslippuun aulatilassa olevan pöydän ääressä ilman erillistä näkösuojaa. Tässäkin tapauksessa vaalisalaisuuden säilyminen jäi kyseenalaiseksi.

Vaalitoimikunnalta loppuivat lähetekirjelomakkeet kesken laitosaänestyksen. Tämän johdosta vaalitoimikunnan puheenjohtaja joutui hakemaan vaalimateriaaleja lisää kunnantalolta. Äänestyspaikalle jäänyt vaalitoimikunnan jäsen otti vastaan yhden äänestäjän äänen yksinään, kun puheenjohtaja oli hakemassa lisää vaalimateriaaleja. Puheenjohtajan palattua äänestyspaikalle, laitosaänestystä jatkettiin, kunnes kaikki halukkaat osastolla hoidossa olevat potilaat olivat saaneet äänestää.

Äänestykseen kului yksikössä enemmän aikaa kuin sille varattu 40 minuuttia. Vaalitoimikunta otti kuitenkin vastaan kaikkien halukkaiden äänet, vaikka suunniteltu aikataulu ylittyi noin puolella tunnilla.

Vuodeosaston potilailla ei pääsääntöisesti ollut mukanaan ilmoituskortteja, joita olisi voitu käyttää lähetekirjeenä, vaan heille jouduttiin kirjoittamaan erikseen käsin lähetekirjelomake. Vaalitoimikunnalta meni paljon aikaa lähetekirjeiden täyttämiseen ja niihin tarvittavien tietojen selvittämiseen. Tarkastuksen toimittajat eivät havainneet, tarjottiinko äänestäjille itselleen mahdollisuutta täyttää lähetekirje, kuten oikeusministeriön vaaliohjeessa 3 ensisijaisesti ohjataan. Sen sijaan tarkastuksen toimittajat saattoivat todeta, että pääsääntöisesti äänestäjien tosiasiallinen kyky kirjoittaa oli alentunut ja lähetekirjelomakkeen täyttäminen olisi voinut olla heille hankalaa. Osan äänestäjien kohdalla vaalitoimikunta pyysi laitoksen henkilökunnalta apua äänestäjän osoitteen ja henkilötunnuksen selvittämiseksi, jos äänestäjä ei pystynyt niitä itse ilmaisemaan selkeästi. Oikeusministeriön vaaliohjeen 3 mukaan lähetekirjelomakkeeseen täytetään äänestäjän täydellinen nimi ja henkilötunnus tai jos se ei ole tiedossa syntymäaika ja nykyinen osoite. Tarkastuksen toimittajille syntyi käsitys, että lähetekirjelomakkeisiin kirjoitettiin jokaisen äänestäjän kohdalla ainakin osoite.

Kysyttäessä vaalitoimikunnalla oli etukäteen käsitys, että yksikössä olisi vain mäntsäläläisiä äänestäjiä, mutta tosiasiasa suurin osa äänestäjistä oli lopulta muiden paikkakuntien asukkaita. Vaalitoimikunnalla ei ollut selvää vastausta siihen, millä tavoin he toimivat muiden kuntien äänestäjien

lähetekuorien kanssa. Tarkastuksella syntyi käsitys, että kunnan viranhaltija huolehtii postituksista oikeille keskusvaalilautakunnille.

Toimintayksikön henkilökunnan mukaan ilmoitus laitosäänestyksestä oli ainoastaan päiväsalin ilmoitustaululla. Koska osa potilaista oli sellaisessa kunnossa, ettei heidän ollut mahdollista liikkua potilashuoneista, jäi heidän tiedonsaantinsa äänestysmahdollisuudesta henkilökunnan varaan. Vaalitoimikunta tiedusteli henkilökunnalta, ovatko kaikki halukkaat päässeet äänestämään ennen kuin poistuivat laitoksesta. Äänestysmahdollisuuden selvittäminen ja sen varmistaminen, että halukkaat ovat päässeet äänestämään, jäi tosiasiansa laitoksen henkilökunnan varaan.

Vaalitoimikunnan puheenjohtajan mukaan kunnan viranhaltija (keskusvaalilautakunnan sihteeri) on toimittanut yksikköön tiedot äänestyksestä, eikä hän ollut itse ollut etukäteen yhteydessä tai sopinut järjestelyistä. Vaalitoimikunnan puheenjohtajan mukaan hän oli kuitenkin määritellyt äänestysaikataulun.

2.3 Sipoon kunta (Sipoon vaalitoimikunta), Palvelutalo Linda

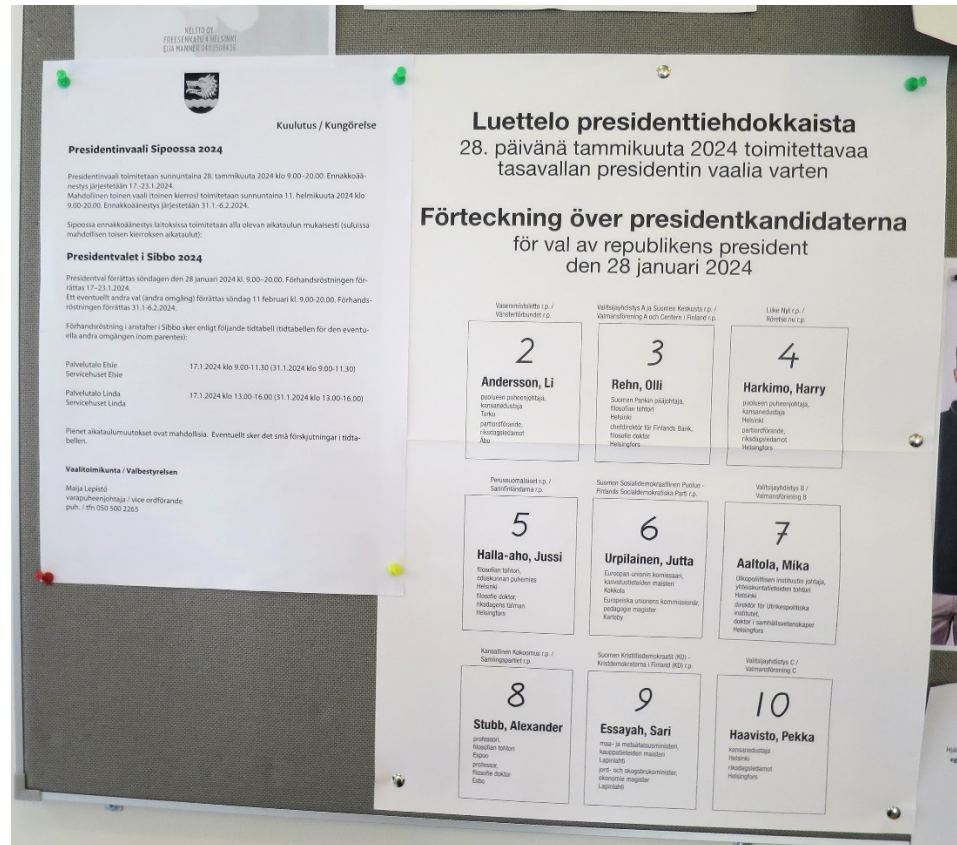
Sipoon kunnalta ennakolta saatujen tietojen mukaan laitosäänestys oli tarkoitus järjestää 17.1.2024 klo 13.00–16.00 Sipoon palvelutalosaatiön Palvelutalo Lindassa (Amiraalintie 6, Söderkulla). Tarkastus tehtiin tuona päivänä klo 12.45 alkaen.

Palveluntuottajan verkkosivujen mukaan Sipoon palvelutalosaatiön omistama Palvelutalo Linda tarjoaa ikääntyneille ja vammaisille henkilöille mahdollisuuden itsenäiseen elämään turvallisessa, viihtyisässä ja kodinomaisessa ympäristössä.

Saadun tiedon mukaan tarkastushetkellä palvelutalossa (Linda 1) oli ympärivuorokautisessa palveluasumisessa 12 asukasta ja muissa asumismuodoissa yhteensä 40 asukasta. Palvelutalo Linda 2:n puolella oli ympärivuorokautisessa palveluasumisessa 10 asukasta ja muissa asumismuodoissa yhteensä 40 asukasta. Tarkastushetkellä toimintayksikössä ei ollut henkilöitä vammaispalvelulain mukaisen palveluasumisen piirissä. Palvelutalo on kaksikielinen ja asukkaita on eri kunnista.

Yksikön toimitusjohtaja kertoi tarkastuksen toimittajille pitävänsä hyvänä, että asukkaille tarjotaan laitosäänestysmahdollisuus. Saadun tiedon mukaan äänestysjärjestelyistä sopiminen ja yhteistyö kunnan vaaliviranomaisten kanssa oli toiminut sujuvasti. Vaalitoimikunnan puheenjohtaja oli käynyt etukäteen tutustumassa toimintayksikköön. Keskusvaalilautakunta oli myös hyvissä ajoin ennen laitosäänestystä lähettänyt toimintayksikköön tiedotteen äänestyksestä ja ehdokaslistat. Tiedote oli tulostettu A3-kokoiselle paperille ja oli selkeästi luettavissa ilmoitustaululta. Vaaliviranomaisten toimittaman tiedotusaineiston lisäksi

yksikön omassa info-kirjeessä oli tiedotettu laitosäänestyksestä henkilökohtaisesti kaikille asukkaille. Toimitusjohtaja oli tyytyväinen, että toimintayksikön johdon esittämät toiveet oli otettu kunnassa huomioon esimerkiksi siten, että laitosäänestys järjestettiin toivotusti ensimmäisenä ennakkovaikuttuspäivänä.

Kuva 3. Tiedote ja ehdokasluettelo yksikön ilmoitustaululla

Tarkastuksen toimittajien havaintojen mukaan laitosaänestys näytti palvelutalo Lindassa suositulta tapahtumalta. Äänestämässä kävi runsaasti henkilöitä – jonoksi asti. Jotkut äänestäjät tarvitsivat apua äänestämisessä. Vaalitoimikunnan varapuheenjohtajalta (hoiti puheenjohtajan tehtävää) saadun tiedon mukaan vaalitoimikunta teki vielä kierroksen ympärivuorokautisen palveluasumisen asukkaiden huoneissa. Edellä todettujen seikkojen vuoksi tarkastuksen toimittajat pitivät hyvänä ja tarpeellisena, että vaalitoimikunta oli varannut kyseisen toimintayksikön laitosaänestykselle kolme tuntia aikaa. Äänestyksen jälkeen äänestäjille oli tarjolla vaalikahvit palvelutalon ruokalassa.

Laitosaänestystä järjestävässä vaalitoimikunnassa oli yhteensä kolme jäsentä. Vaalitoimikunnalla näytti olevan selkeä tehtävänjako äänestystapahtuman aikana.

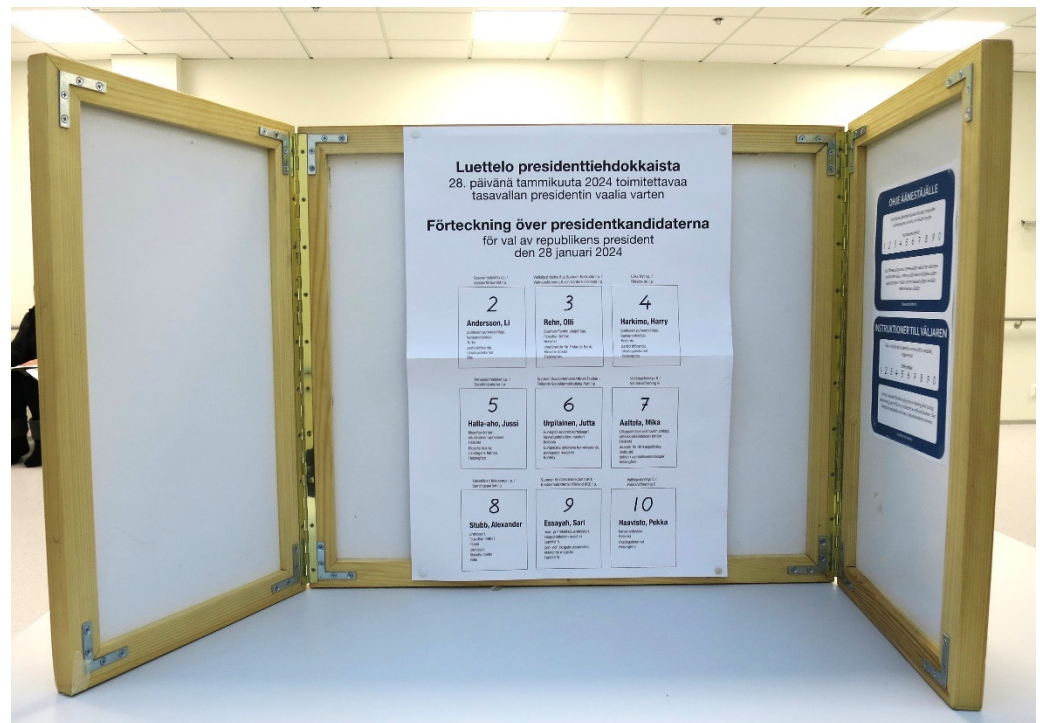
Vaalitoimikunnalla oli käytössään tabletti-tietokone, jolla he käyttivät oikeusministeriön vaalioikeusjärjestelmää. Vaalitoimikunnan mukaan laitteen toiminnassa oli ollut ensimmäisessä äänestyskohteessa aluksi

ongelma, joka saatiin kuitenkin nopeasti korjattua kun otettiin yhteyttä tukipalveluun.

Vaalitoimikunnan varapuheenjohtajan kanssa käydyssä keskustelussa ilmeni, että potilas/asukashuoneissa tehtävällä kierroksella vaalitoimikunnan oli tarkoitus ottaa ääniä vastaan kaksijäsenisenä, sillä yksi vaalitoimikunnan jäsen jäisi äänestystilaan ilmoittamaan ”yleisen” laitosäänestyksen hetkellisestä keskeytyksestä. Tässä yhteydessä tarkastuksen toimittajat saattoivat vaalitoimikunnan tietoon, että vaalilain mukaan vaalitoimikunta on päätösvaltainen kolmijäsenisenä ja oikeusministeriön ohjeen mukaan vaalitoimikunnan on oltava päätösvaltainen ottaessaan vastaan äänestyksiä.

Tarkastuksen toimittajien läsnä ollessa laitosäänestysjärjestelyt näyttivät toimivan asianmukaisesti.

Kuva 4. Vaalisalaisuuden säilymistä turvaava sermi

2.4 Keravan kaupunki (vaalitoimikunta 2), Hoivaosasto Helmiina

Kaupungilta ennakolta saatujen tietojen mukaan laitosäänestys oli tarkoitus järjestää 17.1.2024 klo 14.30–15.30 Vantaan ja Keravan hyvinvointialueen hoivaosasto Helmiinassa. Tarkastus tehtiin edellä todettuna päivänä klo 14.30 alkaen terveyskeskuksen siivessä sijaitsevalle osastolle (Metsolantie 2 A, Kerava).

Vantaan ja Keravan hyvinvointialueen verkkosivujen mukaan hoivaosasto Helmiina on 36-paikkainen sosiaalihuoltolain mukaista laitoshoidon tarjoava osasto, joka sijaitsee Keravan terveyskeskuksen uuden siiven tiloissa.

Hoivaosasto Helmiinan paikoista noin 10 on pitkäaikaisen laitoshoidon käytössä ja noin 26 paikkaa lyhytaikaishoidon (mm. omaishoidon tuen lakisääteiset vapaat, muuta hoivapaikkaa odottavat) käytössä. Vaalitoimikunnan jäsenten saamaan tiedon mukaan toimintayksikkö toimii nykyään pitkälti kuntoutus- ja arviointiyksikkönä.

Laitosäänestystä järjesti vaalitoimikunta, jossa oli neljä jäsentä. Vaalitoimikunnan jäseniltä saadun tiedon mukaan he olivat saaneet riittävän perehdytyksen ja aineistot tehtävän hoitamista varten. Puheenjohtajille ja varapuheenjohtajille oli järjestetty kaksi koulutustilaisuutta.

Vaalitoimikunnan puheenjohtajalta saadun tiedon mukaan kaupungin keskusvaalilautakunta oli ennakolta hoitanut yhteydenpidon yksikköön, eikä vaalitoimikunta ollut mukana etukäteisjärjestelyissä. Vaalitoimikunnan puheenjohtaja piti keskusvaalilautakunnalle keskitettyä yhteydenpitokäytäntöä selkeänä ja toimivana. Äänestyspaikkaa ei ollut suunniteltu etukäteen, vaan vaalitoimikunta joutui aluksi etsimään sopivan tilan yhteistyössä henkilökunnan kanssa.

Tarkastuksen toimittajien havaintojen mukaan toimintayksikössä ei näkynyt ilmoitustauluilla laitosäänestystä koskevia tiedotteita tai ehdokaslistoja. Toimintayksikön henkilökunta avusti osastolla hoidossa olevia henkilöitä laitosäänestyspaikalle, joka oli pystytetty osaston käytävälle rauhalliseen paikkaan.

Paikalla ollut osaston henkilökunta ei osannut tarkemmin kertoa äänestysjärjestelyistä tai yhteydenpidosta vaaliviranomaisten kanssa. Saadun tiedon mukaan osaston vastuuhoitaja oli kiinni hoitotyössä, eikä laitosäänestyksen aikaan voinut antaa tietoja tarkastuksen toimittajille. Näin ollen epäselväksi jäi, miten ja milloin kaupungin vaaliviranomaiset olivat ilmoittaneet tai sopineet laitosäänestyksen aikatauluista hyvinvointialueen (kyseisen toimintayksikön) johdon kanssa. Tarkastuksen aikana työvuorossa oleva henkilökunta kertoi, ettei heille ollut tiedotettu etukäteen laitosäänestyksestä.

Tarkastuksen toimittajat havaitsivat, että hoivaosasto Helmiinassa kaksi vaalitoimikunnan jäsentä kävi ottamassa vastaan yhden äänen potilashuoneessa, kun muut vaalitoimikunnan jäsenet jäivät odottamaan osaston käytävällä olevaan äänestyspisteeseen.

Tarkastuksen toimittajat pitivät tunnistettavuuden ja näkyvyyden vuoksi hyvänä, että vaalitoimikunnan jäsenillä oli kaulassaan selkeästi havaittavat tunnistelaput.

Kuva 5. Keravan vaalitoimikunnan jäsenen tunnistelappu

Tarkastuksen toimittajien havaintojen mukaan äänestyspaikalla pöydälle asetettu sermi oli riittävä turvaamaan vaalisalaisuuden säilymistä äänestystilanteessa.

Kuva 6. Vaalisalaisuuden säilymistä turvaava sermi Keravan laitosäänestyspaikalla

Toimintayksikköön oli tullut samana päivänä kaksi uutta asukasta, joiden osalta vaalitoimikunnalla oli epäselvyyttä, oliko heillä oikeus äänestää kyseisessä laitoksessa. Keskusteltuaan asiasta vaalitoimikunta päätti antaa heidän äänestää. Toisen henkilön äänestys kuitenkin lopulta estyi, koska hänellä ei ollut mukanaan henkilöllisyystodistusta, eikä henkilökunta tuntenut vielä häntä voidakseen todistaa hänen henkilöllisyytensä.

Vaalitoimikunta selvitti äänestäneiden henkilöiden osoitetietoja yksikön henkilökunnalta lähetekirjelomakkeita varten.

Vaalitoimikunta säilytti annettuja lähetekuoria erillisessä laukussa, jonka sai suljettua vetoketjulla.

3 JOHTOPÄÄTÖKSET

Seuraavat tarkastushavainnot esiteltiin apulaisoikeusasiamies Maija Sakslinille. Apulaisoikeusasiamiehen kannanotot ja toimenpiteet ilmenevät jäljempänä kohdassa 4.

3.1 Yleisiä havaintoja

Yleiset laitosäänestyspaikkoja koskevat havainnot ja huomiot näyttävät olevan osin samoja kuin viime eduskuntavaalien laitosäänestystarkastuksissa.

3.1.1 Äänestäjiltä saatu palaute

Tarkastuksella vaalitoimikunnilta saadun tiedon mukaan äänestäjiltä saatu palaute laitosäänestyksestä oli ollut pääsääntöisesti hyvin myönteistä. Myös tarkastuksella haastatellut äänestäjät olivat tyytyväisiä siihen, että heillä oli mahdollisuus vaivattomalla tavalla äänestää oman kodin läheisyydessä. Samansuuntaista myönteistä viestiä tuli myös toimintayksiköiden henkilökunnalta. Tarkastuksen toimittajien havaintojen ja saadun palautteen valossa näyttää siltä, että laitosäänestys on erityisen merkityksellinen niille sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköissä asuville ja hoidossa oleville äänioikeutetuille, joilla ei välttämättä ole mahdollisuutta muulla tavoin äänestää toimintayksikön ulkopuolella.

Eräs iäkäs äänestäjä piti äänestämistä kunnia-asiana ja kertoi, että hän oli päässyt äänioikeutettuna täyttämään kansalaisvelvollisuutensa jokaisissa vaaleissa lukuun ottamatta kahta kertaa, jolloin hän oli ollut ulkomailla.

Erään äänestäjän omainen esitti äänestäjän puolesta palautteena, että ehdokkaan numero tulisi voida myös numeron sijasta kirjoittaa äänestyslippuun.

3.1.2 Äänestystilan esteettömyys

Tarkastuksen tekijöiden havaintojen mukaan laitosäänestykset järjestettiin sellaisissa sosiaali- ja terveydenhuollon toimintayksiköissä, jotka olivat lähtökohtaisesti esteettömiä. Myös äänestystilat oli valikoitu siten, että niihin pääsi kulkemaan erilaisia liikkumisen apuvälineitä käyttävät henkilöt. Esimerkiksi Mäntsälän terveyskeskuksessa henkilö kävi äänestyspaikassa sairaalasängyn kanssa. Laitosäänestyskohteissa oli huomioitu myös äänestyspaikan valaistus sekä mahdollisesti tarvittavat suurennuslasit.

Presidentinvaalissa ehdokaslistat olivat erityisen selkeitä ja helposti luettavia, koska ehdokkaita oli vain yhdeksän. Sipoossa myös laitokseen toimitettu ilmoitus vaaleista vaikutti helposti luettavalta ja selkeältä, sillä se oli tulostettu A3-kokoiselle paperille.

3.1.3 Vaaliaineistojen ja annettujen äänten säilyttäminen

Oikeusministeriön vaaliohjeen 1 mukaan keskusvaalilautakunnan on huolehdittava, että vaalitoimikunnilla on käytössään kaikki tarvittavat vaaliasiakirjat, vaalileimasimet, äänestyskopit, vaaliurnat sekä muut tarvikkeet ja varusteet. Vaaliurnaa tai muuta suljettavaa laatikkoa voidaan vastaavalla tavalla käyttää myös laitosäänestyksessä, jos se on tarkoituksenmukaista.

Oikeusministeriön vaaliohjeen 3 mukaan vaalitoimikunnan tulee huolehtia siitä, että lähetekuoret toimitetaan asianomaiselle kunnan keskusvaalilautakunnalle heti kun se äänestyksen tapahduttua on mahdollista.

Tarkastuksella ilmeni, että vaalitoimikunnilla ei ollut käytössään suljettavia laatikoita tai vaaliurnia. Annetut äänet (lähetekuoret) kerättiin yhteen paikkaan, yleensä muoviseen laatikkoon. Keravan vaalitoimikunta säilytti annettuja lähetekuoria erillisessä laukussa, jonka sai suljettua vetoketjulla. Vaalitoimikunnilta saadun tiedon mukaan äänet kuljetettiin turvallisesti säilöön kunnan toimistoon.

Oikeusasiamiehen aikaisemmilla ennakoäänestyspaikkojen tarkastuksilla vaaliurnan käyttöä on pidetty hyvänä käytäntönä, jolla voidaan lisätä äänestäjien luottamusta äänestyslipun perillemenoon.

3.1.4 Vaaliviranomaisten yhteydenpito laitoksiin

Vaalilain 49 §:n 2 momentin mukaan vaalitoimikunnan on huolehdittava siitä, että äänestysajoista ja ennakoäänestyksen tarkemmasta järjestelystä tiedotetaan ennakoäänestyspaikalla julkipantavin kuulutuksin ja tarvittaessa muullakin sopivalla tavalla.

Oikeusministeriön vaaliohjeen 1 mukaan keskusvaalilautakunnalle kuuluu presidentinvaalin valmistavina tehtävinä muun muassa

äänestysjärjestelyistä tiedottaminen, kunnan muiden vaaliviranomaisten kouluttaminen ja laitosaänestyksen valmistelut. Keskusvaalilautakunnan tehtävänä on selvittää, mitä ympärivuorokautista hoitoa antavia sosiaalihuollon toimintayksiköitä ja muita laitosaänestykseen kuuluvia laitoksia kunnassa on ja missä ne sijaitsevat. Ennakkoäänestyksen järjestämisestä laitoksessa (laitosaänestys) huolehtii kunnanhallituksen hyvissä ajoin ennen vaaleja asettama vaalitoimikunta.

Oikeusministeriön vaaliohjeen 3 mukaan suunnitellessaan ennakkoäänestyksen järjestämistä laitoksissa vaalitoimikunnan tulee hyvissä ajoin ottaa yhteys asianomaisen laitoksen johtoon ja pyrkiä toimeenpanemaan äänestys niin tarkoituksenmukaisella tavalla kuin se kulloinkin on mahdollista. Vaalitoimikunnan on yhteistyössä henkilökunnan kanssa lisäksi suunniteltava se, miten äänestystoimituksesta ja sen ajankohdista (päivämäärä/päivämäärät ja kellonaika) tiedotetaan riittävästi laitoksessa oleville äänioikeutetuille.

Tarkastuksella vaalitoimikunnilta saatujen tietojen mukaan kunnan vaaliviranomainen (keskusvaalilautakunta tai vaalitoimikunta) oli toimittanut etukäteen laitosaänestyskohteisiin tiedotteen laitosaänestyksestä ja ehdokaslistan. Tiedotteista ilmeni laitosaänestyksen aikataulu (päivämäärä ja kellonaika).

Tarkastuksella saatujen tietojen mukaan Sipoossa vaalitoimikunnan puheenjohtaja oli etukäteen tutustunut toimintayksikön äänestystilaan. Mäntsälässä kunnan viranhaltija oli toimittanut vaaliaineistot henkilökohtaisesti laitosaänestyskohteisiin. Keravalla keskusvaalilautakunta oli saadun tiedon mukaan ennakolta hoitanut kaiken yhteydenpidon laitokseen, eikä vaalitoimikunta ollut lainkaan mukana etukäteisjärjestelyissä.

Tehtyjen tarkastusten perusteella on havaittavissa, että kunnilla on erilaisia ja vaihtelevia laitosaänestyksen käytäntöjä, jotka koskevat muun ohessa laitosaänestyksen ennakkojärjestelyjä, ohjeistamista, tiedottamista ja yhteistoimintaa laitoksen johdon ja henkilökunnan kanssa. Tarkastuksilla jäi jossain määrin epäselväksi, mikä vaaliviranomainen kunnissa viime kädessä vastaa laitosaänestystä koskevista järjestelyistä ja mikä taho nämä toimenpiteet käytännössä toteuttaa. Sama havainto tehtiin jo eduskuntavaalien 2023 aikaan tehdyissä laitosaänestystarkastuksissa.

3.1.5 Oikeus äänestää laitoksessa

Vaalilain 46 §:n 2 momentin mukaan äänioikeutettu, joka on hoidettavana sairaalassa, ympärivuorokautista hoitoa antavassa tai muussa kunnanhallituksen ennakkoäänestyspaikaksi määräämässä sosiaalihuollon toimintayksikössä tai on otettu rangaistuslaitokseen taikka suorittaa varusmiespalvelusta tai naisten vapaaehtoista asepalvelusta Puolustusvoimien varusmieskoulutusta antavan joukko-osaston

varuskunnassa tai Rajavartiolaitoksen varusmieskoulutusta antavassa yksikössä, saa äänestää ennakolta kyseisessä laitoksessa.

Oikeusministeriön ohjeen 3 mukaan ennakkoäänestyspaikoiksi määrätyissä laitoksissa saavat äänestää vain niissä hoidettavina olevat tai niihin otetut henkilöt. Esimerkiksi sairaalan poliklinikalla hoitoa saamassa käyvällä henkilöllä taikka sairaalan henkilökunnalla tai armeijan kantahenkilökunnalla ei ole oikeutta äänestää laitosaänestyksessä.

Keravan terveystieteiden keskuksen hoivaosasto Helmiinassa vaalitoimikunnalla oli epä tietoisuutta, ketkä saavat äänestää laitoksessa, kun osastolle oli samana päivänä tullut kaksi uutta potilasta, jotka mahdollisesti siirtyisivät heti seuraavana päivänä pois. Keskusteltuaan asiasta, vaalitoimikunta päätti, että henkilöillä on oikeus äänestää kyseisessä laitoksessa. Toisen henkilön äänestys kuitenkin lopulta estyi, koska hänellä ei ollut mukanaan henkilöllisyystodistusta, eikä henkilökunta tuntenut vielä häntä voidakseen todistaa hänen henkilöllisyytensä.

Vaalitoimikunnalla ei ole oikeutta saada listaa henkilöistä, ketkä kyseisessä laitoksessa ovat hoidettavana, asukkaana taikka otettu rangaistuslaitokseen taikka suorittamaan varusmiespalvelusta tai naisten vapaaehtoista asepalvelusta. Näin ollen vaalitoimikunta joutuu luottamaan kyseisen laitoksen henkilökunnan (tai käytännössä myös äänestäjän) tietoon siitä, että äänestämään saapuva henkilö on hoidettavana kyseisessä laitoksessa taikka vastaavasti otettu rangaistuslaitokseen taikka suorittamaan varusmiespalvelusta tai naisten vapaaehtoista asepalvelusta. Nyt tehdyllä tarkastuskierroksella ei käyty esimerkiksi sellaisella sairaalan osastolla (päivystysosasto tms.), jossa voi olla sekä sairaalaan potilaaksi otettuja henkilöitä että lyhytaikaista poliklinikkahoitoa saavia henkilöitä. Myös tällaisissa tilanteissa jäisi viime kädessä hoitohenkilökunnan antaman tiedon varaan, ketkä potilaista ovat vaalilaissa tarkoitetulla tavalla sairaalassa hoidettavana, eivätkä ainoastaan saamassa lyhytaikaista hoitoa.

3.1.6 Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian vuositeema: Digitalisoituva julkinen hallinto ja perusoikeudet

Oikeusministeriön vaaliohjeen 3 mukaan vaalitoimikunta voi käyttää äänioikeustietojärjestelmän mobiiliäänioikeuskyselyä äänestäjän kotikunnan selvittämiseen osana äänestystoimitusta. Käytöstä tulee sopia etukäteen keskusvaalilautakunnan kanssa. Jos järjestelmää käytetään, keskusvaalilautakunnan tulee osoittaa vaalitoimikunnan käyttöön internet-yhteydellä varustettu mobiililaitte (tabletti, älypuhelin, kannettava tietokone) ja oikeusministeriön VAT-ohje nro 4e (Mobiiliäänioikeuskyselyyn käyttöohjeet), jossa selostetaan järjestelmän käytön edellytykset ja itse käyttö.

VAT-ohjeen nro 4e mukaan äänioikeustietojärjestelmä on vaalitietojärjestelmän osajärjestelmä, joka sisältää äänisoikeusrekisterin.

Vaalitoimikunta voi tarkastaa järjestelmästä äänestäjän henkilötunnuksella tämän äänioikeuden sekä äänioikeuskunnan. Mobiiliäänioikeuskysely on tarkoitettu laitosäänestysten vaalitoimikuntien jäsenten, ulkomaan edustustojen vaalitoimitsijoiden sekä vaalilautakuntien jäsenten käyttöön. Mobiiliäänioikeuskyselyn käyttäminen on vapaaehtoista. Ohjeesta käy ilmi, että järjestelmä tarjoaa käyttäjälle suoraan kyseisen äänestäjän

Lähetekirjelomakkeeseen merkitään vastaanottaja-kenttään äänestäjän kotikunta eli sen kunnan keskusvaalilautakunta, joka äänestäjän ilmoituksen mukaan on merkitty äänioikeusrekisteriin hänen kohdalleen. Tarkastuksella tehtiin havainto, että laitoksissa äänestävien henkiköiden saattaa olla vaikea muistaa kotiosoitettaan, jolloin myös kotikunnan muistamisessa saattaa tapahtua virheitä. Silloin kun vaalitoimikunnalla on käytettävissään sähköinen äänioikeusrekisteri, on vaalitoimikunnan mahdollista tarkistaa kotikunta helposti rekisteristä.

Tarkastuskierroksen aikana yhdellä vaalitoimikunnalle oli käytössään äänioikeustietojärjestelmä. Vaalitoimikunnan mukaan järjestelmän toimivuudessa oli aluksi jokin ongelma, joka saatiin kuitenkin ratkaistua nopeasti ottamalla puhelimitse yhteyttä tukipalveluun.

3.2 Varsinaisia havaintoja

3.2.1 Vaalitoimikunnan kokoonpano ja päätöksenteko

Vaalilain 15 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan kunnanhallituksen on hyvissä ajoin ennen vaaleja asetettava laitoksessa toimitettavaa ennakkoäänestystä varten yksi tai useampi vaalitoimikunta, joihin kuhunkin kuuluu puheenjohtaja, varapuheenjohtaja ja yksi muu jäsen sekä tarpeellinen määrä varajäseniä, joita on kuitenkin oltava vähintään kolme.

Vaalilain 16 §:n 1 momentin mukaan vaalilautakunta ja vaalitoimikunta ovat päätösvaltaisia kolmijäsenisinä.

Oikeusministeriön vaaliohjeen 3 mukaan vaalitoimikunnan on oltava päätösvaltainen ottaessaan vastaan äänestyksiä.

Oikeuskirjallisuuden (Tarasti-Jääskeläinen, Vaali- ja puoluelainsäädäntö 2022 s. 165) mukaan kaikki vaaliviranomaisten päätökset on tehtävä ja jokainen äänestys on otettava vastaan päätösvaltaisessa kokoonpanossa. Tämä koskee koko vaalitoimitusta (ml. alustava ääntenlaskenta), jossa on aina oltava paikalla kolme vaalilautakunnan ja ennakkoäänestyksessä laitoksissa niin ikään kolme vaalitoimikunnan jäsentä tai varajäsentä.

Tarkastuksella havaittiin, että Mäntsälän kunnan vaalitoimikunta toimi kaksijäsenisenä. Äänestyksiä otti vastaan vaalitoimikunnan puheenjohtaja ja yksi jäsen. Puheenjohtajalta saadun tiedon mukaan kahden hengen kokoonpano oli ollut käytäntönä myös aikaisempina vuosina. Tarkastuksen toimittajat saattoivat vaalitoimikunnan tietoon vaalilain 16 §:n 1 momentin,

jonka mukaan vaalitoimikunta on päätösvaltainen kolmijäsenisinä. Tämän johdosta vaalitoimikunnan puheenjohtaja ilmoitti viipymättä pyytävänsä seuraaviin laitosäänestyskohteisiin kolmannen vaalitoimikunnan jäsenen.

Lisäksi tarkastuksella ilmeni, että Keravan vaalitoimikunta otti yhden äänen vastaan kaksijäsenisenä potilashuoneessa.

Myös Sipoossa vaalitoimikunnalla oli suunnitelmissa ottaa osastoilla äänestyksiä vastaan kahden jäsenen voimin. Tarkastuksen toimittajat saattoivat tässäkin tilanteessa vaalitoimikunnan tietoon vaalilaissa ja oikeusministeriön vaaliohjeessa vaalitoimikunnan kokoonpanosta ja päätöksenteosta sanotun.

Toimenpiteet ilmenevät kohdassa 4.

3.2.2 Vaalisalaisuuden toteutuminen

Vaalilain 58 §:n 2 momentin mukaan äänestäjän on niin selvästi merkittävä äänestyslippuun sen ehdokkaan numero, jonka hyväksi hän antaa äänensä, ettei voi syntyä epätietoisuutta siitä, ketä ehdokasta hän tarkoittaa. Merkintä on tehtävä äänestyskopissa tai muutoin siten, että vaalisalaisuus säilyy.

Oikeusministeriön vaaliohjeen 3 mukaan äänestyspaikan (äänestystilan) sijainnissa on erityisesti kiinnitettävä huomiota vaalisalaisuuden säilymiseen. Ennakkoäänestykselle varattu paikka on sijoitettava laitoksessa sellaiseen tilaan, joka ei ole muussa käytössä äänestämisen aikana. Äänestäjän on hankaluuksitta päästävä tähän tilaan.

Edelleen ohjeessa todetaan, että vaalisalaisuuden turvaamiseksi äänestäjän on voitava täyttää äänestyslippunsa rauhassa ja muiden katseilta suojassa. Tässä tarkoituksessa ennakkoäänestyspaikkaan voidaan hankkia yksi tai useampi äänestyskoppi tai pöytä, joka on varustettu sellaisin suojuksin, jotta äänestäjä voi tehdä äänestysmerkintänsä kenenkään toisen näkemättä. Äänestyskoppien tai vastaavien sijoittamisessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota vaalisalaisuuden säilymiseen ja myös siihen, että valaistus äänestyskopissa on riittävän hyvä. Niitä äänestäjiä varten, jotka eivät pääse äänestyskoppiin taikka pöydän ääreen äänestämään, tulisi vaalitoimikunnalla olla mukanaan sellainen suojuksella varustettu irrallinen kirjoituslusta, jonka turvin äänestäjä voi muiden katseilta suojattuna täyttää äänestyslippunsa.

Mäntsälän Kivistöntien palvelutalossa äänestyspaikka oli sijoitettu ongelmallisesti siten, että äänestyspaikan takaviistossa olevasta ovesta, josta tultiin sisään äänestystilaan, oli suora näköyhteys äänestyspaikalle. Takaapäin pystyi äänestäjän tietämättä havainnoimaan, kun äänestäjä tarkasteli ehdokaslistaa. Tilanteesta ja äänestäjän toimintakyvystä riippuen

suora näköyhteys voi olla mahdollinen myös pöydälle, jossa äänestysmerkintä tehtiin äänestyslippuun. Mäntsälän terveyskeskuksen vuodeosaston äänestyspaikka oli sijoitettu ongelmallisesti pöydän päähän siten, että äänestäjän takaa oli mahdollista kulkea ja äänestystilaan saapuvilla oli suora näköyhteys äänestyspaikkaan. Lisäksi yksi henkilö suoritti äänestyksen paikalle tuodussa sairaalasängyssä siten, että hänelle annettiin ainoastaan kirjoitusalue ja toinenkin henkilö erillisen pöydän ääressä ilman näkösuojaa. Tarkastuksen toimittajien havaintojen mukaan äänestyspaikan epäonnistunut sijoittelu saattoi jossain tilanteessa vaarantaa vaalisalaisuuden säilymistä.

Tarkastuksen toimittajien havaintojen mukaan edellä todetut Mäntsälän äänestyspaikat olisi voitu sijoitella paremmin siten, ettei niiden takana olisi ollut kulkureittiä. Sairaalasängyssä olevan potilaan äänestäminen olisi voitu järjestää hänen omassa huoneessaan tai vaihtoehtoisesti hänelle olisi voitu tarjota riittävä suojus, jonka turvin hän olisi voinut muiden katseilta suojattuna täyttää äänestyslippunsa.

3.2.3 Äänioikeuden käyttäminen – ”äänestyskyvyn arviointi”

Suomen perustuslain 14 §:n 1 momentin mukaan jokaisella Suomen kansalaisella, joka on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, on oikeus äänestää valtiollisissa vaaleissa ja kansanäänestyksessä.

Oikeusministeriön vaaliohjeen 3 mukaan yleisissä vaaleissa äänioikeutettuja ovat myös ne, joiden toimintakelpoisuutta on tuomioistuimen päätöksellä rajoitettu tai jotka on julistettu vajaavaltaiseksi, esimerkiksi sairauden vuoksi.

Vaaliohjeessa 3 todetaan äänioikeuden käyttämisen estymisestä muun muassa, että laitoksissa, kuten esimerkiksi psykiatrisissa sairaaloissa, voi olla hoidettavana potilaita, joiden tila äänestyksen toimittamishetkellä on sellainen, etteivät he yleisten periaatteiden mukaan voi käytännössä suorittaa oikeudellisesti merkittäviä toimia, jollainen äänestäminen yleisissä vaaleissa on. Edelleen ohjeessa todetaan, että vaalitoimikunnan on näissä tapauksissa tapauskohtaisesti ratkaistava, kykeneekö henkilö äänestämään. Ennen asian ratkaisemista vaalitoimikunnan on suositeltavaa tapauskohtaisesti pyytää kyseisen äänioikeutetun tilaa tunnevan hoitohenkilökunnan tai muun asiantuntijan arviota asiasta.

Kaikissa tarkastuskohteissa tiedusteltiin sekä vaalitoimikunnalta että laitoksen henkilökunnalta, ovatko he joutuneet arvioimaan henkilön tosiasiallista kykyä äänestää esimerkiksi terveydentilan perusteella. Tarkastuskohteissa kukaan haastatelluista ei ollut kohdannut tällaisia tilanteita.

Todetaan tässä yhteydessä, että apulaisoikeusasiamiehen määräämiä laitosäänestystarkastuksia tehtiin ensi kertaa vuoden 2023

eduskuntavaaleissa. Samalla apulaisoikeusasiamies päätti selvittää kuntien menettelyä ja oikeusministeriön vaaliohjeistusta äänioikeuden käyttöä, äänestyskyvyn arviointia ja äänestäjän avustamista koskevien käytäntöjen osalta. Tämän laajemman oman aloitteen käsittely on vielä kesken. Apulaisoikeusasiamies tulee antamaan edellä todetussa asiassa erillisen ratkaisun.

3.2.4 Äänioikeuden käyttäminen – laitosaänestyksen aikataulu

Oikeusministeriön vaaliohjeen 3 mukaan äänestäjällä, joka ennakkoäänestyspaikalle määrättyä aikana on saapunut ennakkoäänestyspaikkaan, mutta ei ole ehtinyt äänestää sinä aikana, on oikeus äänestää sanotun ajan päätyttyäkin. Toimitusta ei siis saa laitoksessa keskeyttää tai lopettaa ennen kuin jokainen, joka äänestämistä varten on saapunut ennakkoäänestyspaikkaan ennen sen sulkemista, on saanut tilaisuuden käyttää äänioikeuttaan. Edelleen ohjeessa todetaan, että kaikille asianomaisissa laitoksissa oleville ennakkoäänestämiseen oikeutetuille on varattava mahdollisuus äänioikeutensa käyttämiseen. Vaalitoimikunnan on hyvä vielä ennen poistumistaan laitoksesta varmistaa henkilökunnalta, että kaikki halukkaat ovat saaneet mahdollisuuden äänestää.

Mäntsälässä äänestyksen järjestäminen terveyskeskuksen vuodeosastolla kesti suunniteltua aikataulua pidempään. Tarkastuksen toimittajien havaintojen mukaan vaalitoimikunta toimi tilanteessa oikein jatkaessaan äänestystä siten, että kaikki halukkaat saivat äänestää. Mäntsälän vaalitoimikunnan puheenjohtajan mukaan laitosaänestyksille suunniteltu aikataulu oli suuntaa antava ja seuraavaan kohteeseen voidaan mennä myöhemmin, jos äänestys edellisessä kohteessa kestää ennakoitua pidempään.

Tarkastuksen toimittajien havaintojen valossa voidaan kuitenkin todeta, että laitokseen etukäteen ilmoitetun aikataulun noudattaminen voi vaikuttaa suoraan siihen, onko henkilön mahdollista tosiasiallisesti käyttää äänioikeuttaan. Laitoksessa suunnitellut hoitotoimenpiteet tai muut aikataulutetut tapahtumat voivat aiheuttaa sen, että henkilöllä ei ole mahdollista äänestää myöhemmin vaalitoimikunnan saapuessa paikalle. Äänestysajankohdan siirtyminen voi aiheuttaa myös epätietoisuutta, onko äänestäminen laitoksessa ylipäätään mahdollista. Havaintojen perusteella on tämän vuoksi tärkeää, että vaalitoimikunnan aikatauluun varataan riittävästi aikaa jokaiseen kohteeseen, jotta etukäteen ilmoitetun aikataulun noudattaminen onnistuu. Jos äänestysaikataulua joudutaan pakottavasta syystä muuttamaan ennalta ilmoitetusta, on entistäkin tärkeämpää, että vaalitoimikunta varmistaa, että kaikilla halukkailla äänioikeutetuilla on mahdollisuus käyttää äänioikeuttaan laitoksessa.

3.2.5 Laitoksen tehtävät ja velvollisuudet laitosäänestyksessä

Vaalilainsäädäntö ei aseta laitosten henkilökunnalle suoria velvoitteita äänestyksen toteuttamisessa. Tarkastuksella tehtyjen havaintojen perusteella laitosten henkilökunnalla on kuitenkin tosiasiallisesti suuri rooli äänestysmahdollisuudesta tiedottamisessa sekä sen varmistamisessa, että kaikki halukkaat ovat tosiasiallisesti päässeet käyttämään äänioikeuttaan. Vaalitoimikunnilla ei ole omalla toiminnallaan mahdollisuutta varmistaa laitoissa, että tieto äänestysmahdollisuudesta on saavuttanut kaikki äänioikeutetut, vaan he joutuvat tämän osalta turvautumaan henkilökunnan ilmoitukseen.

Erään kanteluasian johdosta 13.12.2023 antamassaan päätöksessä EOAK/2319/2023, apulaisoikeusasiamies on esittänyt eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 11 §:n 2 momentin nojalla, että oikeusministeriö ylimpänä vaaliviranomaisena ja vaalilain valmistelusta vastaavana ministeriönä harkitsee, onko laitoksen tehtävistä ja velvollisuuksista laitosäänestyksessä tarpeen säätää laissa päätöksessä kuvatulla tavalla. Apulaisoikeusasiamies on pyytänyt oikeusministeriötä ilmoittamaan 30.4.2024 mennessä, mihin toimenpiteisiin esitys on mahdollisesti antanut aihetta. Edellä todettu päätös on julkaistu oikeusasiamiehen verkkosivuilla www.oikeusasiamies.fi.

3.2.6 Äänestäjän postiosoitteen selvittäminen

Vaalilain 59 §:n 2 momentin 3 kohdan mukaan lähetekirjeessä on oltava äänestäjästä henkilötunnus tai syntymäaika ja nykyinen osoite, jos lähetekirjeenä käytetään erillistä lähetekirjelomaketta. Vastaava ohje on myös oikeusministeriön vaaliohjeessa 3. Ohjeen mukaan lähetekirjeenä voidaan käyttää äänestäjällä olevaa ilmoituskorttia tai erikseen täytettävää lähetekirjelomaketta.

Oikeusministeriön vaaliohjeen 3 liitteenä 3 olevassa lähetekirjelomakkeessa on mallina täytetty sekä äänestäjän henkilötunnus että nykyinen osoite. Mallista ei käy ilmi, että on riittävää, että lähetekirjelomakkeeseen kirjataan joko henkilötunnus **tai** syntymäaika ja nykyinen osoite.

Oikeusministeriön vaaliohje 3 lähtee siitä, että äänestäjää itseään pyydetään täyttämään ja allekirjoittamaan lähetekirjelomake. Ohjeen mukaan lähetekirjeen tarkoitus on se, että sen avulla äänestäjän vaalikuori voidaan toimittaa hänen oman kuntansa keskusvaalilautakunnalle riippumatta siitä, missä ennakoäänestyspaikassa hän on äänestänyt. Edelleen ohjeessa todetaan, että lähetekirjelomakkeen täyttäminen ei ole salaista. Tätä varten äänestyspaikassa tulee olla oma pöytä tai muu sopiva tila.

Tarkastuksen toimittajat havaitsivat, että pääsääntöisesti vaalitoimikuntien jäsenet täyttivät niiden äänestäjien lähetekirjelomakkeet, joilla ei ollut ilmoituskorttia mukanaan. Vaalitoimikuntien jäsenillä meni paljon aikaa lomakkeiden täyttämiseen, koska lomakkeisiin pääsääntöisesti merkittiin äänestäjän postiosoite. Äänestäjien osoitteita jouduttiin selvittämään laitosten henkilökunnalta. Tarkastuksella tehtyjen havaintojen mukaan useiden laitoksissa äänestäneiden henkilöiden kyky kirjoittaa oli alentunut ja heillä olisi voinut olla hankalaa täyttää lomaketta itse.

Tarkastuksen toimittajien havaintojen mukaan äänestystapahtumaa olisi joissain tilanteissa saattanut sujuvoittaa, jos lähetekirjelomakkeeseen olisi merkitty äänestäjän täydellisen nimen lisäksi henkilötunnus. Näin tehtynä äänestäjän postiosoitetta ei olisi ollut välttämätöntä selvittää ja kirjoittaa lomakkeeseen. Edellytyksenä tässä menettelyssä on kuitenkin se, että äänestäjän kotikunta on varmasti tiedossa, jotta lähetekirje voidaan toimittaa oikealle keskusvaalilautakunnalle. Äänestäjän henkilötunnus on lähtökohtaisesti helppo tarkistaa henkilöllisyystodistuksesta tai tarvittaessa laitoksen henkilökunnalta. Saattaa olla mahdollista, että oikeusministeriön vaaliohjeen 3 liitteenä oleva malli lähetekirjelomakkeesta on ohjannut vaalitoimikunnat kirjoittamaan lomakkeeseen osoitetiedot, vaikka henkilötunnuskin olisi ollut käytettävissä. Tarkastuksella jäi epäselväksi, millä tavalla vaalitoimikunnat olisivat toimineet, jos äänestäjän osoitetta ei olisi kysyttäessä saatu selvitettyä henkilökunnaltakaan.

3.2.7 Laissa tarkoitetut laitosäänestyspaikat

Vaalilain 9 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan ennakoäänestyspaikkoja (laitosäänestys) ovat muun muassa sairaalat, ympärivuorokautista hoitoa antavat ja muut, kunnanhallituksen päätöksellä määrätyt, sosiaalihuollon toimintayksiköt.

Tarkastusta varten saatujen ennakkotietojen ja asiakirjojen perusteella heräsi kysymys, miten kunnat saavat tietoja alueellaan sijaitsevista yksityisistä ja julkista ympärivuorokautista hoitoa antavista toimintayksiköistä ja miten kunnat käytännössä varmistavat, että kaikissa näissä laissa tarkoitetuissa toimintayksiköissä järjestetään laitosäänestys. Toimenpiteet ilmenevät seuraavassa kohdassa 4.

4 TOIMENPITEET

Tarkastushavainnot esiteltiin apulaisoikeusasiamies Maija Sakslinille.

Apulaisoikeusasiamies päätti saattaa tarkastuksen kohteina olleiden kuntien ja niiden keskusvaalilautakuntien tietoon edellä todetut tarkastushavainnot. Tässä tarkoituksessa niille lähetetään jäljennös tästä tarkastuspöytäkirjasta.

Apulaisoikeusasiamies piti tärkeänä, että äänestäjien ja vaalitoimikuntien palaute laitosäänestyksestä oli ollut hyvin myönteistä.

Apulaisoikeusasiamies päätti kiinnittää Mäntsälän kunnan vaaliviranomaisten huomiota siihen, mitä edellä on sanottu äänestyspaikan ja sermin sijoittamisesta siten, että vaalisalaisuuden säilyminen voidaan turvata.

Oikeusasiamies tutkii omana aloitteena tarkastuksen kohteena olleiden kuntien vaalitoimikuntien kokoonpanoa ja päätöksentekoa, sekä vaaliviranomaisten ja laitosten yhteistyökäytäntöjä ja eräitä muita laitosäänestysjärjestelyjä.

Oikeusasiamies selvittää myös omana aloitteena, miten kunnissa varmistetaan, että laitosäänestys järjestetään kaikissa vaalilain 9 §:ssä tarkoitetuissa laitoksissa.

Omien aloitteiden johdosta lähetetään erilliset selvitys- ja lausuntopyynnöt.

Tarkastuspöytäkirjasta lähetetään jäljennös tiedoksi myös Mäntsälän palvelukotiyhdistys ry:lle, Sipoon palvelutalosaatiolle, Keski-Uudenmaan hyvinvointialueelle sekä Vantaan ja Keravan hyvinvointialueelle.

Lisäksi tarkastuspöytäkirjasta lähetetään jäljennös tiedoksi oikeusministeriölle.

Pöytäkirjan vakuudeksi

Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha-Pekka Konttinen
 Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Päivi Lahtinen
 Notaari Sanna-Kaisa Frantti

Asiakirja on hyväksytty sähköisesti asianhallintajärjestelmässä.

LIITE: OIKEUSOHJEITA

Lainsäädäntö

Suomen perustuslain 14 §:n 1 momentin mukaan jokaisella Suomen kansalaisella, joka on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, on oikeus äänestää valtiollisissa vaaleissa ja kansanäänestyksessä. Saman pykälän 4 momentin mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

YK:n vammaissopimuksen 29 artiklan mukaan sopimuspuolet takaavat vammaisille henkilöille poliittiset oikeudet ja mahdollisuuden nauttia niistä yhdenvertaisesti muiden kanssa sekä sitoutuvat: a) varmistamaan, että vammaiset henkilöt voivat tehokkaasti ja täysimääräisesti osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään yhdenvertaisesti muiden kanssa suoraan tai vapaasti valittujen edustajien kautta, myös siten, että heillä on oikeus ja mahdollisuus äänestää ja tulla valituiksi, muun muassa:

i) varmistamalla, että äänestysmenettelyt, -järjestelyt ja -aineistot ovat asianmukaisia, saavutettavia sekä helppotajuisia ja -käyttöisiä;

ii) suojelemalla vammaisten henkilöiden oikeutta äänestää salaisella lippuäänestyksellä vaaleissa ja kansanäänestyksissä ilman uhkailua, asettua ehdolle vaaleissa, hoitaa tehtävänsä tehokkaasti ja suorittaa kaikkia julkisia tehtäviä kaikilla hallinnon tasoilla sekä helpottamalla tarvittaessa apuvälineteknologian ja uuden teknologian käyttöä;

iii) takaamalla vammaisten äänestäjien vapaan tahdonilmaisun ja sallimalla tätä varten tarvittaessa heidän pyynnöstään heidän valitsemansa henkilön avustaa heitä äänestyksessä.

Vaalilain 4 §:n mukaan vaalit toimitetaan järjestämällä ennakoäänestys, kirjeäänestys ja vaalipäivän äänestys. Ennakoäänestyksen ja vaalipäivän äänestyksen järjestämisestä kotimaassa vastaa kunta.

Vaalilain 9 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan ennakoäänestyspaikkoja ovat sairaalat, ympärivuorokautista hoitoa antavat ja muut, kunnanhallituksen päätöksellä määrätyt, sosiaalihuollon toimintayksiköt, rangaistuslaitokset sekä Puolustusvoimien varusmieskoulutusta antavien joukko-osastojen varuskunnat ja Rajavartiolaitoksen varusmieskoulutusta antavat yksiköt (laitos).

Vaalilain 10 §:n mukaan valtioneuvostossa oikeusministeriö toimii ylimpänä vaaliviranomaisena.

Vaalilain 15 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan kunnanhallituksen on hyvissä ajoin ennen vaaleja asetettava laitoksessa toimitettavaa ennakoäänestystä varten yksi tai useampi vaalitoimikunta, joihin kuhunkin kuuluu puheenjohtaja, varapuheenjohtaja ja yksi muu jäsen sekä tarpeellinen määrä varajäseniä, joita on kuitenkin oltava vähintään kolme. Saman lain 16 §:n 1 momentin mukaan vaalitoimikunta on päätösvaltainen kolmijäsenisenä.

Vaalilain 46 §:n 2 momentin mukaan äänioikeutettu, joka on hoidettavana sairaalassa, ympärivuorokautista hoitoa antavassa tai muussa kunnanhallituksen ennakoäänestyspaikaksi määräämässä sosiaalihuollon toimintayksikössä tai on otettu rangaistuslaitokseen taikka suorittaa varusmiespalvelusta tai naisten vapaaehtoista asepalvelusta

Puolustusvoimien varusmieskoulutusta antavan joukko-osaston varuskunnassa tai Rajavartiolaitoksen varusmieskoulutusta antavassa yksikössä, saa äänestää ennakolta kyseisessä laitoksessa.

Vaalilain 48 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan ennakkoäänestys toimitetaan ennakkoäänestyksen ajanjaksona laitoksessa vähintään yhtenä ja enintään kahtena päivänä vaalitoimikunnan määrääminä aikoina.

Vaalilain 49 §:n 2 momentin mukaan vaalitoimitsijoiden ja vaalitoimikunnan on huolehdittava siitä, että äänestysajoista ja ennakkoäänestyksen tarkemmasta järjestelystä tiedotetaan ennakkoäänestyspaikalla julkipantavin kuulutuksin ja tarvittaessa muullakin sopivalla tavalla.

Vaalilain 56 §:ssä säädetään järjestyksestä ennakkoäänestyspaikassa. Pykälän 2 momentin mukaan äänestys ennakkoäänestyspaikassa on järjestettävä siten, että vaalisalaisuus säilyy. Saapuvilla olevien on noudatettava vaalitoimitsijan tai vaalitoimikunnan järjestyksen ylläpitämiseksi ja äänestyksen häiriöttömän kulun turvaamiseksi antamia määräyksiä.

Vaalilain 57 §:n 1 momentin mukaan äänioikeutetun, joka haluaa äänestää ennakolta, on ilmoitauduttava ennakkoäänestyspaikassa vaalitoimitsijalle tai vaalitoimikunnalle. Laitoksessa ennakkoäänestys on tarvittaessa järjestettävä myös eri osastoissa ja potilashuoneissa. Pykälän 2 momentin mukaan äänestäjä on velvollinen esittämään vaalitoimitsijalle tai vaalitoimikunnalle selvityksen henkilöllisyydestään. Pykälän 3 momentin mukaan äänestäjälle on varattava tilaisuus tutustua asianomaista vaalia varten laadittuun vaalipiirinsä ehdokaslistojen yhdistelmään.

Vaalilain 58 §:ssä säädetään äänestämisestä ennakkoäänestyksessä. Pykälän 1 momentin mukaan äänestäjällä on oikeus äänestää presidentinvaalissa ehdokasluettelossa olevaa ehdokasta. Pykälän 2 momentin mukaan äänestäjän on niin selvästi merkittävä äänestyslippuun sen ehdokkaan numero, jonka hyväksi hän antaa äänensä, ettei voi syntyä epätietoisuutta siitä, ketä ehdokasta hän tarkoittaa. Merkintä on tehtävä äänestyskopissa tai muutoin siten, että vaalisalaisuus säilyy. Pykälän 3 momentin mukaan äänestäjän pyynnöstä on vaalitoimitsijan tai vaalitoimikunnan jäsenen avustettava häntä äänestämisessä. Henkilö, jonka kyky tehdä äänestysmerkintä on oleellisesti heikentynyt, saa käyttää äänestyksessä apuna valitsemaansa avustajaa. Avustajana ei kuitenkaan saa käyttää vaaleissa ehdokkaana olevaa henkilöä. Avustaja on velvollinen tunnollisesti täyttämään äänestäjän osoitukset sekä pitämään salassa äänestyksen yhteydessä saamansa tiedot.

Oikeusministeriön ohjeet

Oikeusministeriö on vaalilain 10 §:n nojalla antanut vaaliviranomaisille yhteiset presidentinvaalia ja europarlamenttivaaleja koskevat vaaliohjeet. Vaaliohjeissa 2024 todetaan laitosäänestykseen liittyen muun ohella seuraavaa.

Vaaliohje numero 1 ”Kunnan keskusvaalilautakunnan tehtävät”:

Keskusvaalilautakunnalle kuuluu presidentinvaalin valmistavina tehtävinä muun muassa äänestysjärjestelyistä tiedottaminen, kunnan muiden vaaliviranomaisten kouluttaminen ja laitosäänestyksen valmistelut.

Keskusvaalilautakunnan tehtävänä on selvittää, mitä ympärivuorokautista hoitoa antavia sosiaalihuollon toimintayksiköitä ja muita laitosäänestykseen kuuluvia laitoksia kunnassa on ja missä ne sijaitsevat.

Ennakoäänestyksen järjestämisestä laitoksessa (laitosäänestys) huolehtii kunnanhallituksen hyvissä ajoin ennen vaaleja asettama vaalitoimikunta. Vaalitoimikuntia voidaan tarvittaessa asettaa useampia.

Kunnanhallituksen on ilmoitettava keskusvaalilautakunnalle vaalitoimikunnan jäsenten nimet sekä vähintään puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan yhteystiedot.

Äänestyskoppien toimittamisesta ennakoäänestyspaikkaan vastaa keskusvaalilautakunta. Vaalitoimitsijan tai vaalitoimikunnan on sovittava hyvissä ajoin keskusvaalilautakunnan kanssa äänestyskopin tai koppien lainaamisesta, kuljetuksesta ja muista seikoista. Tarpeellisista liikuntaesteisten apuvälineistä huolehtivat yhteistyössä kunnan keskusvaalilautakunnan kanssa ennakoäänestyspaikoissa vaalitoimitsija tai vaalitoimikunta ja vaalipäivän äänestyspaikoissa vaalilautakunta.

Äänestyskoppeihin olisi hyvä sijoittaa suurennuslasi tai vastaava etenkin heikkonäköisiä äänestäjiä varten.

Keskusvaalilautakunnan on huolehdittava, että vaalitoimikunnilla on käytössään kaikki tarvittavat vaaliasiakirjat, vaalileimasimet, äänestyskopit, vaaliurnat sekä muut tarvikkeet ja varusteet.

Vaaliurnaa tai muuta suljettavaa laatikkoa voidaan vastaavalla tavalla käyttää myös laitosäänestyksessä, jos se on tarkoituksenmukaista.

Keskusvaalilautakunnan on huolehdittava siitä, että vaalitoimikuntien jäsenet ja varajäsenet ovat tietoisia tehtävistään ja vastuistaan.

Keskusvaalilautakunnan on koulutettava vaalitoimikunnan jäsenet tehtäviinsä sekä neuvottava ja opastettava heitä ongelmatilanteissa. Neuvontaa ja opastusta varten vähintään keskusvaalilautakunnan sihteerin

tulee olla vaalitoimikuntien tavoitettavissa koko ennakoäänestysajanjakson ajan.

Ohjeen liitteenä nro 14 on Invalidiliiton Esteettömyyskeskuksen (ESKE) äänestyspaikkojen esteettömyyden tarkistuslista.

Vaaliohje numero 3 ”Ennakoäänestys laitoksessa”:

Laitoksia, joissa ennakoäänestys järjestetään, ovat:

1) Sairaalat, esimerkiksi: yleissairaalat, terveyskeskusten vuodeosastot, psykiatriset sairaalat jne.;

2) Ympäri vuorokautista hoitoa antavat ja muut kunnanhallituksen määräämät sosiaalihuollon toimintayksiköt, esimerkiksi: vanhainkodit ja vastaavat yksiköt, hoito-, hoiva-, veljes- ja sairaskodit, sosiaalihuoltolaissa, vammaispalvelulaissa ja kehitysvammalaissa tarkoitetut palvelutalot, asuntolat, päihdehuollon laitokset, kehitysvammalaitokset jne. Määriteltäessä sitä, kuuluuko sosiaalihuollon toimintayksikkö suoraan vaalilain 46 §:n 2 momentin perusteella (ja siis ilman kunnanhallituksen päätöstä) ennakoäänestykseen piiriin, ratkaisevaa on, annetaanko yksikössä ympärivuorokautista hoitoa. ”Muista sosiaalihuollon toimintayksiköistä” on kunnanhallituksen tehtävä päätös hyvissä ajoin ennen ennakoäänestyksen alkamista; sekä

3) Rangaistuslaitokset, esimerkiksi: vankilat, vankimielisairaalat jne.

4) Puolustusvoimien varusmieskoulutusta antavan joukko-osaston varuskunnat tai Rajavartiolaitoksen varusmieskoulutusta antavat yksiköt.

Ennakoäänestyspaikoiksi määräytyissä laitoksissa saavat äänestää vain niissä hoidettavina olevat tai niihin otetut henkilöt. Esimerkiksi sairaalan poliklinikalla hoitoa saamassa käyvällä henkilöllä taikka sairaalan henkilökunnalla tai armeijan kantahenkilökunnalla ei ole oikeutta äänestää laitosaänestyksessä.

Yleisissä vaaleissa äänioikeutettuja ovat myös ne, joiden toimintakelpoisuutta on tuomioistuimen päätöksellä rajoitettu tai jotka on julistettu vajaavaltaiseksi, esimerkiksi sairauden vuoksi.

Laitoksissa, kuten esimerkiksi psykiatrisissa sairaaloissa, voi olla hoidettavana potilaita, joiden tila äänestyksen toimittamishetkellä on sellainen, etteivät he yleisten periaatteiden mukaan voi käytännössä suorittaa oikeudellisesti merkittäviä toimia, jollainen äänestäminen yleisissä vaaleissa on. Yleisillä periaatteilla tarkoitetaan sitä, että henkilön kyky itsenäiseen tahdonmuodostukseen on edellytys pätevän oikeustoimen tekemiselle.⁶ Yleisesti ottaen oikeustoimikelpoisuus edellyttää halua tehdä päätöksiä ja kykyä ilmaista tahtonsa, kykyä ymmärtää eri vaihtoehdot sekä kykyä ymmärtää päätöstensä ja tekojensa seuraukset.

Oikeustoimikelpoisuus arvioidaan aina suhteessa tehtävään päätökseen sekä sen monimutkaisuuteen ja seurauksiin.

Vaalitoimikunnan on näissä tapauksissa tapauskohtaisesti ratkaistava, kykeneekö henkilö äänestämään. Ennen asian ratkaisemista vaalitoimikunnan on suositeltavaa tapauskohtaisesti pyytää kyseisen äänioikeutetun tilaa tuntevan hoitohenkilökunnan tai muun asiantuntijan arviota asiasta. Käytännössä vaalitoimikunta harkinnassaan joutuu vahvasti nojautumaan tähän arviointiin. Lisäksi on muistettava, ettei vaalitoimikunnalla ole oikeutta pääsyyn äänioikeutetun terveys- tai hoitotietoihin. Viimekätinen harkintavalta äänestyksen toimittamisesta on kuitenkin aina vaalitoimikunnalla.

Jos äänestämistoimitus on henkilön osalta ehditty jo aloittaa, mutta vaalitoimikunta toteaa, ettei hän kykenekään äänestämään eikä äänestystä siten ole mahdollista viedä loppuun, äänestys on keskeytettävä. Asiasta tulee tehdä merkintä ennakolta äänestäneistä pidettävään luetteloon (vaalilomake nro 7).

Jos äänioikeutettu on lääkärin määräämässä eristyksessä tai karanteenissa, hänen on annettava äänestää, jos laitoksen terveydenhuoltohenkilökunta sen sallii. Tällöin vaalitoimikunnan suojautumiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Laitoksen työntekijää voidaan tarvittaessa käyttää avustajana vaalitoimikunnan ja äänestäjän lähikontaktien välttämiseksi.

Äänestäjällä, joka ennakoäänestykselle määrätynä aikana on saapunut ennakoäänestyspaikkaan, mutta ei ole ehtinyt äänestää sinä aikana, on oikeus äänestää sanotun ajan päätyttyäkin. Toimitusta ei siis saa laitoksessa keskeyttää tai lopettaa ennen kuin jokainen, joka äänestämistä varten on saapunut ennakoäänestyspaikkaan ennen sen sulkemista, on saanut tilaisuuden käyttää äänioikeuttaan.

Keskusvaalilautakunta toimittaa vaalitoimikunnalle kaikki laitosäänestyksessä tarvittavat vaaliasiakirjat ja -tarvikkeet hyvissä ajoin ennen ennakoäänestyksen alkamista. Vaalitoimikunnan on tarkastettava saamansa materiaali ja mikäli jotain puuttuu, otettava viipymättä yhteys keskusvaalilautakuntaan. Presidentinvaalissa keskusvaalilautakunta jakaa vaalimateriaalin erikseen ensimmäistä vaalia ja erikseen toista vaalia varten.

Suunnitellessaan ennakoäänestyksen järjestämistä laitoksissa vaalitoimikunnan tulee hyvissä ajoin ottaa yhteys asianomaisen laitoksen johtoon ja pyrkiä toimeenpanemaan äänestys niin tarkoituksenmukaisella tavalla kuin se kulloinkin on mahdollista. Vaalitoimikunnan on huolehdittava siitä, että äänestysjärjestelyt eivät vaaranna laitoksen varsinaisen toiminnan, kuten sairaalahoidon antamisen, häiriötöntä sujumista.

Laitosäänestyksen järjestämistä suunniteltaessa parhaiten soveltuvat ajankohdat tulisi varmistaa etukäteen laitoksen henkilökunnalta.

Vaalitoimikunnan on yhteistyössä henkilökunnan kanssa lisäksi suunniteltava se, miten äänestystoimituksesta ja sen ajankohdista (päivämäärä/päivämäärät ja kellonaika) tiedotetaan riittävästi laitoksessa oleville äänioikeutetuille.

Vaalitoimikunnan tulee myös tarvittaessa pyytää laitoksen johdon tai muun asiantuntijan (esimerkiksi sairaalassa kyseistä henkilöä hoitava lääkäri) apua sen kysymyksen selvittämisessä, kykeneekö henkilö äänestämään, ja ratkaista asia tapauskohtaisesti.

Äänestyspaikan (äänestystilan) sijainnissa on erityisesti kiinnitettävä huomiota vaalisalaisuuden säilymiseen. Ennakkoäänestykselle varattu paikka on sijoitettava laitoksessa sellaiseen tilaan, joka ei ole muussa käytössä äänestämisen aikana. Äänestäjän on hankaluuksitta päästävä tähän tilaan.

Äänestyspaikan sijainnista on laitoksessa oltava tarpeellinen opastus. Kaksikielisessä kunnassa kilpien ja muiden yleisölle suunnattujen opasteiden on oltava suomen- ja ruotsinkielisiä. Enontekiön, Inarin, Sodankylän ja Utsjoen kunnissa opasteet on laadittava myös saamen kielellä. Äänestyspaikan sijainnissa on kiinnitettävä huomiota myös siihen, että paikan valaistus on riittävä ja että äänestys voidaan hoitaa riittävät etäisyydet säilyttäen.

Vaalitoimikunnan asiana on huolehtia siitä, että ennakkoäänestysajoista ja ennakkoäänestyksen tarkemmasta järjestelystä tiedotetaan etukäteen äänestäjille ennakkoäänestyspaikassa julkipantavin kuulutuksin tai tiedottein ja tarvittaessa muullakin sopivalla tavalla. Ennakkoäänestyksestä on tiedotettava tarvittaessa myös laitosten osastoissa ja potilashuoneissa.

Vaalitoimikuntien tulee etukäteen olla yhteydessä asianomaisen laitoksen johtoon ja sopia tiedottamisen järjestämisestä.

Äänestys ennakkoäänestyspaikassa on järjestettävä siten, että vaalisalaisuus säilyy. Laitoksessa ennakkoäänestys on tarvittaessa järjestettävä myös eri osastoissa ja potilashuoneissa tapahtuvaksi.

Sopivimmin ennakkoäänestys esimerkiksi sairaalassa järjestettäneen siten, että vaalitoimikunta aluksi ottaa äänestäjiä vastaan laitoksen ruokasalissa tai muussa suurehkossa, tarkoitukseen soveltuvassa huoneessa ja käy tämän jälkeen erikseen niiden liikuntakyvyttömiä vuodepotilaiden luona, jotka ovat ilmoittaneet olevansa halukkaat käyttämään äänioikeuttaan. Sopiva hetki mennä sisälle potilashuoneeseen ja tarvittavat hygieniäjärjestelyt on tapauskohtaisesti vielä varmistettava esimerkiksi hoitohenkilökunnalta.

Kaikille asianomaisessa laitoksessa oleville ennakkoäänestämiseen oikeutetuille on varattava mahdollisuus äänioikeutensa käyttämiseen. Vaalitoimikunnan on hyvä vielä ennen poistumistaan laitoksesta varmistaa henkilökunnalta, että kaikki halukkaat ovat saaneet mahdollisuuden äänestää.

Vaalisalaisuuden turvaamiseksi äänestäjän on voitava täyttää äänestyslippunsa rauhassa ja muiden katseilta suojassa. Tässä tarkoituksessa ennakkoäänestyspaikkaan voidaan hankkia yksi tai useampi äänestyskoppi tai pöytä, joka on varustettu sellaisin suojuksin, jotta äänestäjä voi tehdä äänestysmerkintänsä kenenkään toisen näkemättä. Äänestyskoppien tai vastaavien sijoittamisessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota vaalisalaisuuden säilymiseen ja myös siihen, että valaistus äänestyskopissa on riittävän hyvä. Äänestyskoppien välit ovat riittävän suuria, jotta kulku kuhunkin koppiin voi tapahtua häiritsemättä muissa kopeissa olevia äänestäjiä. Äänestyskoppeja ei siis pidä sijoitella siten, että kulku niihin tapahtuu muiden koppien takaa. Niitä äänestäjiä varten, jotka eivät pääse äänestyskoppiin taikka pöydän ääreen äänestämään, tulisi vaalitoimikunnalla olla mukanaan sellainen suojuksella varustettu irrallinen kirjoitusalue, jonka turvin äänestäjä voi muiden katseilta suojattuna täyttää äänestyslippunsa. Jos äänestyskoppeja tai vastaavia käytetään, vaalitoimikunnan on sovittava keskusvaalilautakunnan kanssa niiden toimittamisesta ao. laitokseen. Eduskunnan oikeusasiamies on kuntavaalien 2017 yhteydessä tehdyssä tarkastuskertomuksessaan (5.4.2017) todennut, että syliin laitettava irrallinen kirjoitusalue ei turvaa vaalisalaisuutta.

Äänestäjälle on varattava tilaisuus tutustua presidentinvaalin ehdokasluetteloon ja europarlamenttivaalien ehdokaslistojen yhdistelmään. Vaalitoimikunnan on huolehdittava siitä, että ehdokasluettelo / ehdokaslistojen yhdistelmä on ennakkoäänestyspaikassa helposti nähtävillä. Vaalitoimikunnan on huolehdittava siitä, että äänestäjien nähtävillä pidetään myös oikeusministeriön ohje äänestäjälle äänestysmerkinnän tekemisestä.

Äänestäjän pyynnöstä vaalitoimikunnan jäsenen on avustettava häntä äänestämisessä. Avustaja voi avustaa äänestäjää muun muassa merkinnän tekemisessä äänestyslippuun ja täyttämällä äänestäjän puolesta lähetekirjelomakkeen.

Henkilöt, joiden kyky tehdä äänestysmerkintä on oleellisesti heikentynyt, saavat käyttää apuna myös itse valitsemaansa avustajaa, ei kuitenkaan sellaista henkilöä, joka on ehdokkaana asianomaisissa vaaleissa tai joka on ehdokkaan puoliso, lapsi, sisarus tai vanhempi. Tämä koskee näkövammaisten ja muiden toimintarajoitteisten henkilöiden lisäksi myös henkilöitä, joille esimerkiksi äkillinen sairaus on aiheuttanut kyvyttömyyden tehdä äänestysmerkintä.

Se, joka avustaa äänestäjää äänestysmerkinnän tekemisessä, on velvollinen tunnollisesti täyttämään, mitä äänestäjä osoittaa ja pitämään salassa äänestystoimituksessa saamansa tiedot. Avustaja ei missään tapauksessa saa suositella äänestäjälle, ketä ehdokasta tämän olisi äänestettävä. Vaalitoimikunnan on selvitettävä äänestäjän itsensä valitseman avustajan nimi ja merkittävä se äänestäjistä pidettävän luettelon kohtaan "Huomautuksia".

Vaalitoimikunnan on huolehdittava siitä, että järjestys ennakoäänestyspaikassa säilyy moitteettomana ja vaalitoimitus sujuu häiriöttä. Ennakoäänestyspaikassa saapuvilla olevien on noudatettava niitä määräyksiä, joita vaalitoimikunta harkitsee tarpeelliseksi antaa.

Vaalitoimikunnan on pidettävä äänestäjistä luetteloa käyttäen sitä varten laadittua lomaketta (luettelo ennakolta äänestäneistä, vaalilomake nro 7). Luetteloa on pidettävä kunkin laitoksen osalta erikseen. Lomakkeen kohtaan "Huomautuksia" tehdään tarpeelliset merkinnät, jos ennakoäänestyksessä on tapahtunut jotakin sellaista, joka on vaikuttanut toimituksen säännölliseen kulkuun, esimerkiksi jos toimitus on ylivoimaisen esteen takia ollut pakko keskeyttää. Tähän kohtaan on merkittävä myös äänestäjien itse valitsemien avustajien nimet. Luettelolomake on tarkistettava ja sen allekirjoittaa puheenjohtaja ja varmentaa jäsen. Täytetty luettelolomake on samalla vaalitoimikunnan pöytäkirja, joten erillisen pöytäkirjan pitäminen vaalitoimikunnassa ei ole tarpeen.

Vaalitoimikunnan tulee huolehtia siitä, että lähetekuoret toimitetaan asianomaiselle kunnan keskusvaalilautakunnalle heti kun se äänestyksen tapahduttua on mahdollista.